

Αντώνης Συριανός

ΟΙ ΚΑΣΤΡΩΜΕΝΕΣ

Αφηγήματα

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ

ΑΘΗΝΑ 2019

ΝΕΦΕΛΗ / ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

Αντώνης Συριανός, *Οι Καστρομένες*

*Η παρούσα έκδοση έγινε υπό την αιγίδα της Κ.Ε.Π.Υ.Δ.Η.Τ.
(Κοινοφελής Επιχείρηση Υπηρεσιών Δήμου Τήνου).*

Σχεδιασμός βιβλίου: Περικλῆς Δουβίτσας

Επιμέλεια: Πάνος Αστίθας

1η έκδοση, Νοέμβριος 2019

ISBN: 978-960-504-273-8

Για την ελληνική έκδοση:

© Εκδόσεις ΝΕΦΕΛΗ, Αντώνης Συριανός
και Δήμος Τήνου

Ασκληπιού 6, Αθήνα 106 80

τηλ.: 210 3639962 – fax: 210 3623093

www.nefelibooks.com

Ο ΎΓΟΥΔΟΥΡΑΣ*

Το Κάστρο είναι κτισμένο πάνω σε μια ανηφόρα. Είναι τριώροφο αλλά με τέτοιο τρόπο φτιαγμένο που ο κάθε του όροφος σε βγάζει και σ' ένα δρόμο. Όταν το κοιτάς απ' την αρχή της ανηφόρας, εκεί είναι που φαίνεται πραγματικά πανύψηλο. Στ' αριστερά του, απ' τη μεριά της Μπαλλάδας,* βρίσκεται μια χέρσα, εξίσου ανηφορική έκταση, ανάλογη μ' αυτή που 'ναι κτισμένο το Κάστρο και που η θεια μου, που τα βάφτιζε όλα, είχε ονομάσει «Κουρκουκύλα»,* μιας κι ό,τι ακουμπούσες στην κορφή κατακυλούσε. Απ' τα δεξιά και σε δυο επίπεδα, ένας μικρός κήπος, στο πάνω μέρος του οποίου δέσποζε μια βασιλική συκιά. «Βασιλική» γιατί ολογυρίς το χρόνο ήταν φορτωμένη με ξινόσυκα, κι είχε αγκαλιάσει με τέτοιο τρόπο το χώρο που 'κανε κάτι σαν καταφύγιο. Μια δένδρινη σπηλιά.

Εκεί αυνανιζόταν κατά προτίμηση ο Ύγούδουρας, γνωστός σ' όλον τον τόπο για τις «χειροπρακτικές» του επιδόσεις σε δημόσιους χώρους.

Τα καλοκαίρια, όπου εωράτο να κολυμπά, εδημιουργείτο γύρω του απόσταση ασφαλείας για να μην πάρουν τους λουόμενους τα σκάγια.

— Ανεστασίααα! Μωρή Ανεστασίαα! φώναξε φευτοτρομοκρατημένη η Ζαμπέτα της Στέλλιας.

— Τι 'ναι, μωρή;

— Ο Ύγούδουρας το παίζ' κάτ' απ' τ' σ'κιά.

— Α, κακοχορνονάχει!* Ζεμάτ'σε νερό! απαντούσε η θεια μου. Μεγάλο, μωρή;

— Σα τ' μπάρα* τ'ς πόρτας, απαντούσε η άλλη.

Στο Κάστρο, που την απόλυτη πλειοψηφία την είχαν οι γεροντοκόρες και που το ανδρικό φύλο –εξαιρουμένου του τροβαδούρου– τύποις εκπροσωπούσε ο Αλεκούκος, όταν συνέβαινε κάτι τέτοιο γινόταν πανζουρλισμός. Από τη μια βρίζανε και καταριόντουσαν τον ξετσιπωτο, ενώ την ίδια ώρα στρίμωνχε κι έσπρωχνε η μια την άλλη. Ακόμα και σε καρέγκλα θ' ανέβαιναν για να κοιτάξουν καλύτερα. Σχοινί θα γινόταν η μια κρατώντας τα χέρια της άλλης. Στον αέρα θα κρεμόντουσαν, μόνο και μόνο για να πλησιάσουν και να δούνε τη σκηνή από κοντά.

— Α, για πράμα! Για δε, μάτια μ', π' απ' το γάιδαρο δεν επήρε μοναχά τ'ν υπομονή τ'! παίρναν μέρος και οι δούλες απ' την πάνω πάνω σκάλα του ανωγιού.

Και μετά βέβαια από 'να τέτοιο γεγονός, τ' απογευματινά σχόλια όλης της εβδομάδας ήταν αφιερωμένα στις συνουσίες.

— Τα μάθατε; Τ'ς πιάσαν καβάλα, έλεγε η μια.

— Λες να τ'νε κάμαν τ'ν πράξ'; ρωτούσε η άλλη.

— Ε, δεν π'στεύω να φτάσαν και δα στ' απροχώρητο! ακουγόταν απ' την κουζίνα, που 'πλενε τα πιάτα, η Άννα. Λόγια μπρόλια.* Εδώ, μάτια μ', βγάζουν και το δεσπότη γκαστρωμένο.

— Ζαβές που 'μαστουν, μωρή Ανεστασία, εμείς! συμπλήρωνε η Μπαλαμάρκαϊνα. Τώρα, μάτια μ', ούλες ελωλαθήκαν. Σαν τ'ς γάτες το κάνουν μες στ'ς δρόμ', στα ορθά. Μοναχά εμείς εμείναμε να βαστούμε τα μπός'κα.* Καλέ πού τα δ'κά μας τα χρόνια;

— Μμμ... Θα τ'ς ξέχασες τ'ς μπουμπές,* μ' φαίνεται, απαντούσε η θεια μου.

Εδώ, επενέβαινε η Μπιδινιά, που δεν άφηνε να πέσει τίποτα χάμω:

—Τι είναι οι μπουμπές, θεία; ρωτούσε.

Εκεί, τα τηνιακά πηγαίναν στην άκρη και απαντούσε η απόφοιτος του σχολαρχείου:

— Όταν κάποια με ασελγείς πράξεις σπύλωνε την οικογενειακή τιμή, είχε το δικαίωμα ο κύρης της να τη βάλει πάνω σ' ένα ζωντανό* -κατά προτίμηση, και λόγω αφθονίας, γάιδαρο- και να τη γυρίσει σ' όλη την πόλη, διαπομπεύοντάς την προς γνώσιν και συμμόρφωσιν της ίδιας και των άλλων. Εξού και «μπουμπές», «πομπές», διευκρίνιζε.

— Ξεχάσατε τι 'χε γινεί με τ'ν Παγώνα, π' τα 'φτιαξε με τ' Θοδώρα, και που ο γονιός τ'ς τ'ν ίδεσε στο γάιδαρο και τ'ν εδιαπόμπευσε σ' ούλη τ' γειτονιά; Μάτια μ', για ρεζιλίκια!

— Συκοφαντίες ήταν, είπε η Άννα.

— Καλέ τι λες, αφού εκαθόντουσαν στο ίδιο στασίδ' στ'ν εκκλησιά! πετάχτηκε η Σωκράταινα.

— Κι όσες καθόνται στο ίδιο στασίδ' στ'ν εκκλησιά είναι πλακοτέτοιες; αντέταξε σχεδόν με θυμό η Άννα.

— Ε, όταν ούλη η εκκλησιά είν' άδεια κι ευτές στριμωχνόνται σ' ένα στασίδ', δε μπορεί, κάτ' θα συμβαίν', το τέλειωσε η θεια μου.

ΟΙ ΔΟΥΛΕΣ

Η έκφραση «οικιακή βοηθός», παρά τη συχνή επαφή που 'χε το νησί με την πρωτεύουσα, δεν είχε καταφέρει να εισχωρήσει στο λεξιλόγιο της Απάνω Βρύσης. Η ευαισθησία που 'δειχνε η Πανωβρυσιώτισσα όταν αναφερόταν στην υπηρεσία της ήταν ανάλογη με τη δύναμη που 'βαζε στο «δ» όταν έλεγε «δούλα» ή «δουλικό» και την έκφραση που 'παιρνε το πρόσωπό της όταν αναφερόταν στα εν λόγω άτομα.

Υπήρχαν στιγμές απαξίας κι εκνευρισμού, που η γλώσσα της σταματούσε στο «δ» κι έτρεμε σαν το τρυπάνι, κι άλλες ήπιες κι εμποτισμένες με την αίσθηση της ματαιότητας, που το προσπερνούσε χωρίς καν να τ' αγγίξει και πήγαινε κατευθείαν στο επόμενο φωνήεν.

Τις δούλες, που –κατά κανόνα– κατέβαιναν απ' τα εξήντα τέσσερα χωριά κι ήταν συνήθως μελαχρινές κι ηλιοκαμένες απ' τις αγροτικές δουλειές, οι Πανωβρουσιώτισσες σε συζητήσεις έντονης αποδοκιμασίας τις αποκαλούσαν και «τσάκνα» ή «τσακνοτσούκαλα»,* κάνοντας συσχετισμούς με τα πήλινα μαγειρικά σκεύη που 'χαν καεί και γκαγκρανιαίσει* στη φωτιά.

Στις σχέσεις κυρίας και δούλας συνήθως κυριαρχούσε η καχυποψία. «Χέρι που δεν πιάνει, τόπος δεν αδειάζει», ήταν κεντημένο με κεφαλαία γράμματα απ' την ίδια τη θεια μου και κρεμασμένο στην κεντρική παραστάδα* της τραπεζαρίας, ενώ απ' την απέναντι μεριά και κρυμμένο πίσω απ' τον μπερντέ που 'βγαζε στο μαγερείο,* σε άλλο κέντημα: «Γλυκός ο ύπνος την αυγή, γδυμένος ο κώλος τη Λαμπρή».

— Να τα βλέπουν οι μαζώχτρες κι οι ντεμπέλες και να συμμορφωνόνται. Άμα θέλουν, μάτια μ', στο λεπτό μάς τ' αδειάζουν τα σπίτια μας. Ευτές ξέρουν πιο καλά από μας τι έχουν μέσα τα σκρίνια κι οι μπουφέδες μας. Άσε που και κλέφτρες να μην είναι, το 'χουν στο αίμα τους το μαντάτεμα.* Ξένα μπαλώματα, Ελένη μ'. Απ' τον κώλο κι απ' το στόμα τ'ς ταΐζω για να μη βγαίνουν όξω και συζητούνε τα νιτερέσα* μας στ' γειτονιά, έλεγε κρυφά η θεια μου στην Μπαλαμάρκαινα. Τ'ς φοβούμαι και τ'ς προσέχω γιατί 'ναι και «παρακαθίστρες».* Παραμέρ'σε το μπερντέ άμα θες, να τ'ς δεις π' θα 'ναι στ'μένες από πίσω σα τ'ς πλατυτέρες.* Άλιωτα θα τα βρουν τ' αυτιά τους. Και γκοντώ* να πω και τίφτα;* Αχ, τ'ς δούλας μ'

δούλα εγίνηκα, μονολογούσε και κουνούσε λοξά το σαγόνι της, σουρώνοντας προς την ίδια πλευρά και τα χείλια της.

Μια λίγο πιο ευνοημένη υποκατηγορία της ευρύτερης κατηγορίας των δουλών, σε σχέση πάντα με τις εργασίες που τους είχαν ανατεθεί, ήταν οι «ξεβράκωτες», που ήταν κορίτσια από καλά σπίτια που 'χαν ξεπέσει και που 'πρεπε μόνες τους να φροντίσουν για την προίκα τους. Θεωρητικά τύχαιναν καλύτερης μεταχείρισης και τις αποκαλούσαν και «ψυχοκόρες», αφού κατά κανόνα εξυπηρετούσαν άκληρα ζευγάρια που αργότερα θα τα κληρονομούσαν. Αυτές ήταν οι λεγόμενες «ισοτομές»* στην πανωβρυσιώτικα καθομιλουμένη. Πονηρές κι απρόβλεπτες.

— Μην τ'ς βλέπ'ς π' κάνουν τ'ς κακομοιριασμένες. Ο Θεός να σε φ'λάζ' από φτες τ'ς χαμηλοβλεπούσες! λέγαν με αφορμή τη φιλενάδα τους την Αννέτα την Ταλαρού οι Καστρωμένες. Γεροντοκόρ'τσο, δε λέμε. Μπορεί να κωλοσυριάστ'κε η κοπέλα και να 'θελε έναν άνθρωπο να τ'ν αμπαντά,* αλλά από καλό σου θέλω.* Και με το κατιτί* τ'ς στ' μπάντα για τα στερνά τ'ς, χώρια σπίτια και χωράφια. Τ'ν εφάγαν οι ψυχοκόρες κι ας ήταν και τ' αδερφού τ'ς παιδιά. Από νοικοκυρά εξενοικοκυρεύτ'κε. Πού να τολμήσ' να μ'λήσει η χριστιανή μπροστά τους; 'Όταν βγαίνουμ' απ' το σπίτι τ'ς, πονούν τα μάτια μας και τα λαιμά μας. Μόν' μ' ευτά συνονοούμαστε. Στο δ'κό τ'ς το σπít' και δε γκοντά να πάει ένα πράμα απ' τ' μια μεριά στ'ν άλλη. Αχ, γι' αυτό λένε «καλά στερνά». Και καλές να 'ναι, μάτια μ', στ'ν αρχή, χαλούν στο περίμενε. Ποιο «περίμενε»; Μα να σε δουν μες στ' μέσ'* μια ώρα πιο αψά.* 'Όπως το κρασί όταν πάρ' αέρα γίνεται γλυκάδ',* έτ' κι ευτές. 'Όταν πάρουν αέρα τα μυαλά τους, απ' αγγέλοι γινόνται μάλιστα.* Και πώς να μη πάρουν τα μυαλά τους αέρα, άμα τα βρίσκουν ούλα έτοιμα; Πώς να τα πονέσουν; Μήπως εκουραστήκαν να τα κάμουν;

Μήπως τα δ'λέψαν για να ξέρουν πώς εγινήκαν; Ξένοι πόνου, ξένα δάκρυα. Και για να τα πούμε κι αλλιώς, και π' τα παίρνουν; Πόσες δούλες δεν επήραν κληρονομίες; Εγινήκαν ποτέ κυρίες; Κάτ' εξέραν οι δ'κοί μας όταν ελέγαν «καλύτερα να ξέρ'ς παρά να 'χεις».

Κοινωνικά, τελευταία υποκατηγορία αποτελούσαν αυτές που 'χαν τη γενική εποπτεία της χρείας* ή αποπάτου, που βρισκόταν σχεδόν πάντα έξω από το σπίτι. Οι εν λόγω παραδουλεύτρες έκαναν και χρέη περβολαριάς, αφού σχεδόν πάντα σε απόσταση αναπνοής απ' τη χρεία υπήρχε η αλτάνα,* με δυόσμους, μαντζουράνες και λουίζες για να συγγέει τα αρώματα και να παραπλανεί τα ευαίσθητα ρουθούνια. Ήταν οι λεγόμενες «αγγειοχύστρες»,* αυτές που έχυναν τα δοχεία νυκτός – «αγγειά»* στην τοπική διάλεκτο– όρος που επιτυχώς χρησιμοποιείτο για να δηλώσει ταπεινή καταγωγή και τα πιο χαμηλά κοινωνικά στρώματα (γνωστά και ως «κωλοσπούγγια»* και «αποβράσματα») στις κατ' ιδίαν και εντός των τειχών συνομιλίες. Οι πιο επικίνδυνες συμμαχίες, εκείνες που μπορούσαν να ξεπαστρέψουν και να ξεφτιλίσουν κι ολόκληρα νοικοκυριά, ήταν ανάμεσα στα «σκατοχούλιαρα»,* τις «κάργες»,* τις «ραπάνες» και τις «αγγειοχύστρες». Αυτές φοβόντουσαν οι Πανωβρυσιώτισσες, παραπάνω κι απ' τη γλωσσοφαγιά. Γι' αυτό κι όπου τις συναντούσαν – μπορεί να το 'καναν με τα χείλια σφιγμένα– τις διπλοχαιρετούσαν. «Το φόβο μας να 'χετε», απαντούσαν οι «κάργες» σιγανοφωναχτά με τα χέρια στη μέση και συνεχίζαν:

— Απ' τα ίσια!

— Προσέχετε μη πατήσ'τε το φουρό* σας!

Στην Μπαλλάδα μπροστά στον Σάντ' Αντόνιο έπαιρνε το μπάνιο της η Απάνω Βρύση, και στο Βίντσι* κάτω απ' το Πασακρωτήρι* η Κάτω Βρύση.

— Ελάτε καλέ! Άντε, μωρή, βγουδών'τε!* Κατεβαίνουν οι

Παλλαδιάρες να πάρουν το μπάνιο τους στ' Μπαλλάδα! ανακοινωναν στη μάζωξη* οι Κατωβρουσιώτισσες «πουρδοσφυρίχτρες»* και δεν τις αφήναν ήσυχες ούτε μέσα στο νερό.

— Εβγήκαν πρωί πρωί τα καραπαπιά* να δροσ' στούνε, μάτια μ'. Θα 'χουν ανάψεις, φαίνεται, κορίτσια πράματα!* λέγαν και δείχναν τα καμιά σαρανταριά άσπρα καπέλα π' από μακριά φαινόntonτουσαν να λιχνίζονται μόνα τους στο νερό και που δεν υπήρχε καινουργιοφερμένος τουρίστας να τα δει και να μην τα φωτογραφίσει.

Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες, ειδικά τα τελευταία χρόνια, το κέντρο της πόλης είχε γίνει άβατο για τις Πανωβρουσιώτισσες. Μόνο περιπαικτικά γέλια και χάχανα ακουγόντουσαν όταν τις βλέπανε να περνάνε τυλιγμένες μέσα στους μποξάδες* και στα παλιομοδίτικα μεγαλεία τους. Εκείνες, που κάποτε στο πέρασμά τους σκύβανε σιωπηλά όλα τα κεφάλια από σεβασμό, τώρα χαμηλώναν τα δικά τους για να αποφύγουν ειρωνικές κι ανάγωγες ματιές και κλείναν τ' αυτιά τους για να μην ακούσουν τις κακόγουστες μπαρουλιές* και τα ξεφωνητιά, που ο νόμος δεν μπορούσε να τιμωρήσει. Το κακό είχε παραγίνει ακόμα και για κείνες τις Καστρωμένες, που 'ταν τσαούσες, ετοιμόλογες κι ανάποδες. Επιτούτου ή όχι, μόνο όλες μαζί τις βλέπανε να κατεβαίνουν στ' άναρχο αυτό κομμάτι της πόλης.

Τελειώναν φουρ φουρ φουρ* τις δουλειές τους, αυτές που οι δούλες τους από μόνες τους δεν μπορούσαν να κάνουν, και με βήματα γοργά, δρασκελίζοντας το χρόνο, ξαναγύριζαν στην παλιά τους την εποχή, εκεί π' όλα λειτουργούσαν κορδόνι όπως πρώτα. Και μόνο όταν μπαίνουν στην Απάνω Βρύση κι ανηφορίζαν στα λημέρια τους, τότε μόνο ξαναγινόντουσαν αυτές που 'τανε πάντα: στητές κι αγέρωχες εκ του ασφαλούς, γεμίζοντας με περήφανο αέρα τα πεσμένα τους στήθη και δείχνον-

ντας με το δάκτυλο την Κάτω Βρύση, σύσσωμες ανέκραζαν με το στόμφο της δίκαιας αγανάκτησης τον «εθνικό ύμνο» της Απάνω Βρύσης:

— Τ' αγγείά γινήκαν θυμιατά και τα σκατά λιβάνι!

ΤΟ ΙΣΟ*

Οι «πανούδες»* κι οι «κ'τάλες»* ήταν οι δυο μεγάλες κατηγορίες στις οποίες κατατάσσονταν οι -ουκ ολίγες- λογούδες* της Απάνω και της Κάτω Βρύσης. Όλα τα άλλα «εγκώμια», προσφωνήσεις και κοσμητικά επίθετα, δεν ήταν άλλο παρά υποκατηγορίες της δεύτερης κατηγορίας. Οι «πανούδες» ήταν οι πιο ακίνδυνες απ' τις νόβες* της Χώρας, αφού τους άρεσε μονάχα να μαθαίνουν και μετά να σκεπάζουν. Οι «κ'τάλες» ήταν οι πιο πολυπληθείς κι επικίνδυνες επειδή τους άρεσε να ταράζουν και, ανάλογα με το τάραγμα που κάνανε, παίρνανε και τ' όνομα που τους ταίριαζε.

Πρώτες στην ιεραρχία της δεύτερης κατηγορίας, αλλά όχι και στο βαθμό επικινδυνότητας, ήταν οι «ξομπλιάρες» ή «ξόμπλια»,* που παίρναν τη νοβιά* και τη φουσκώνανε σύμφωνα με τα πραγματικά της δεδομένα, χωρίς άλλες άσχετες προσθήκες. Αμέσως μετά ήταν οι «φαρμακίτρες»,* που 'φαχναν επιτηδευμένα την κακή πλευρά του πράγματος κι αυτή φρόντιζαν να προβάλουν και να διαδώσουνε. Επόμενες στη σειρά 'ρχόντουσαν οι «σκουλιόπετρες»* ή «σκατοχούλιαρα», που 'ταν κι οι πιο αδίστακτες της συντεχνίας, αφού ρίχναν και το δικό τους δηλητήριο στη νοβιά που 'χαν παραλάβει απ' τις «φαρμακίτρες», μεταλλάσσοντας εντελώς το περιεχόμενο. Προτελευταίες ήταν οι «κάργες», που 'χαν πάρει τ' όνομά τους πε-

ρισσότερο από την επιθετική τους στάση κατά τη μετάδοση της νοβιάς παρά για το παραπάνω «κρα κρα» που αναμφισβήτητα προσθέτανε κατά την παραλαβή. Τελευταίες ερχόντουσαν οι «πουρδοσφουρίχτρες» ή «σαλιάρες», που παίρναν το νεοαφιχθέν, επεξεργασμένο απ' τις προηγούμενες υποκατηγορίες, και το μετέδιδαν απ' άκρη σ' άκρη, συνήθως χωρίς δικά τους περαιτέρω σχόλια. Ανάμεσα στις «πανούδες» και στις «κ'τάλες», και χωρίς να αποτελούν αυτόνομη κατηγορία, βρισκόντουσαν οι «σέρφες» και οι «παρακαθίστρες», που φάχνανε και μαθαίνανε τις νοβιές σαν τον αέρα που αναπνέανε. «Μαμούνες, μάτια μ'», έλεγαν και στην Απάνω και στην Κάτω Βρύση. «Καλέ ευτές δεν ξέρουν μοναχά τι γίνεται στα σπίτια μας αλλά και μες στο βρακί μας! Ναι!»

Με το 'να αυτί κολημένο σε τοίχους και σε παράθυρα, είχανε έτοιμη την απάντηση για τους περαστικούς, που τις βλέπανε με τα μούτρα μέσα στις γρίλιες:

— Αχ, μάτια μ'! βάζοντας και το χέρι στο κούτελο. Έτσι όπως εκατέβαινα αμέριμνη, σα να μου 'ρθε κατιτί... Να... Σα σκοτ'νιασμός στα καλά καθούμενα, μάτια μ'. Αφού δεν ίπεσα να μ'σερωθώ* κι εβρέθ'κε ευτός ο τοίχος κι ευτό το τζαμλίκι μπροστά μ', σοι Κύριε! σταυροκοπιότανε.

Οι «σέρφες», που πολλοί τις λέγανε κι «Αγαπιανές»,* κάνανε την ίδια επεξεργασία με τις «σκουλιόπετρες», βάζοντας όσο πιο πολύ δηλητήριο μπορούσανε, αλλά ποτέ δεν χρησιμοποιούσανε τις νοβιές, παρά μόνο κι εφόσον τα συμφέροντά τους ήταν στη μέση. Το «δεν ξέρω» με σφιγμένα τα χείλια ήταν αυτό που κατεξοχήν τις χαρακτήριζε, και πριν ανοίξουν το στόμα τους όλοι ξέρανε τι θ' απαντούσανε.

Και οι αρχιγλωσσούδες της Χώρας, οι λεγόμενες «ραπάνες» και «γλωσσοραπάνες», είχαν τις δικές τους διαβαθμίσεις, με πρώτες πρώτες τις «λαώνες»,* που τη γλώσσα τους δεν

τη φοβόταν μόνο η γειτονιά όπου ζούσανε μα και σύσσωμος ο κόσμος κι ο λαός. Επόμενες στην επικινδυνότητα ερχόντουσαν οι «καπρώνες»,* που δεν αρκούντουσαν στη φωτιά που 'βγαζε η γλώσσα τους μα σήκωναν και τα χέρια όταν το καλούσε η περίσταση (σορομαδούσαν* και σορομαδιούντουσαν),* και ήταν αυτές που συνήθως πρωταγωνιστούσαν στα μαλλιοτραβήγματα. Τρίτες στο κακό συναπάντημα ήταν οι «σκορδούλες»* – στην Κάτω Βρύση τις λέγανε και «σκορδοπυρωμένες»-* που παίρνανε φωτιά με το παραμικρό. Και τα λόγια που λέγανε ήταν τόσο αιχμηρά –«Μέχρι τ' γκαρδιά μ' το πήρα» είναι η συνήθης τηνιακή έκφραση– και σημάδευαν τόσο ώστε τα παρομοίαζαν με τη μυρωδιά του σκόρδου, που δεν έφευγε με τίποτα. Τις λέγανε και «αγγειούδαινες», εξομοιώνοντας το στόμα τους μ' εκείνα τα δοχεία νυκτός, που την μπόχα την είχε πει ο πηλός και δεν έφευγε με τίποτα. Τελευταίες ήταν οι «αναχιντρωμένες»* ή «τασκαμακόπετρες», που 'χαν τα χέρια τους δι-αρκώς στη μέση κι όχι μόνο ήταν πάντα έτοιμες για καβγά μα τον είχανε στο αίμα τους και τον φάχνανε απεγνωσμένα. Τις λέγανε και «αγριόγατες» γιατί ήταν πάντα σε αναχιντρωμό, δηλαδή πάντα με τις τρίχες ορθές, όπως οι γάτες που ετοιμάζονται για επίθεση. Στην Όξω Μεριά* τις λέγανε «αχινίτσες» και «αχινιάρες», που 'ταν και συνώνυμο της κακιάς πεθεράς, έτοιμης να κατασπαράξει τη νύφη. Όσες απ' τις «ραπάνες» ήταν, εκτός των άλλων, και ύποπτες για έκλυτο βίο, χωρίς να αυτονομηθούν απ' τις προηγούμενες κατηγορίες, εντασσόντουσαν αυτομάτως, με μια συμβολική κίνηση πλαταγιασμού* του μεσαίου δακτύλου της δεξιάς χειρός, στα «καυλοράπανα».

Όλα αυτά τα κοσμητικά επίθετα και οι διακρίσεις της νοβιάς και της κακιάς γλώσσας μπορεί να συνέτρεχαν και στο ίδιο άτομο, γεγονός σύνθητες, που αύξαινε κατά πολύ την επικινδυνότητα αλλά και τη φοβία του κόσμου.

— Αλάργα από τέτοιοι αθρόπ'. Φόβος τρόμος. Ευτές τ'ς τρεμόνται παντού. Κι οι μάνες π' τ'ς κάμαν τ'ς φοβούνται. «Καλύτερα να κάναμε τ' άντερά μας και τα σ'κώτια μας», τ'ς ακούσαμε να λένε.

— Οι «μαϊσσώνες»* μαζί με τ'ς «αγγειοχύστρες», τ'ς «κ'τάλες» και τ'ς «ραπάνες» εχωρίσαν τ' Μύκονο απ' τ'ς Δήλες, μάτια μ'! τινάζαν το γιακά τους σε χωριά και Χώρα κι αγγίζαν διακριτικά την περιοχή κοντά στα γεννητικά όργανα, τ' «αποκατοπ'νά»* τους, για να ξερκίσουν το κακό που μόλις ονοματίσανε.

Βασικό τόπο συνεύρεσης, εκτός από τις επιμέρους οικίες και τις μαζώξεις στις βρύσες και στα λαγκάδια, αποτελούσαν οι εκκλησίες. Τρίζαν τα στασίδια απ' τα «σου ψου ψου» στις κηδείες, τα μνημόσυνα και τις Κυριακές, που όλες τους μαζευόντουσαν και πιάνανε απ' το χάραμα θέση κάθε άλλο παρά για να λειτουργηθούνε. Με το που 'μπαινε καμιά στην εκκλησιά, όλα τα βλέμματα, λες κι ήταν κουρδισμένα, καρφωνόντουσαν πάνω της κι ένα αντιφατικό «τζζζζζζζζ» –που, ανάλογα με το περιστατικό, έφτανε απ' το βουητό που κάναν οι μέλισσες όταν άνοιγε τις κυψέλες ο μελισσοκόμος μέχρι κι εκείνο του καλοκαιριάτικου τζιτζικιού– έκανε τους ψαλτάδες να τα χάνουν προς στιγμήν και τους παπάδες να βγαίνουν στην Ωραία Πύλη και με τα μάτια μάταια να προσπαθούν να επαναφέρουν την τάξη.

— Αχ, τι να σ' κάμ', μάτια μ', κι ο αϊ-Λευτέρ'ς απ' όσα είδε κι άκουσε εδώ μέσα; Και να μην του 'θελε, ή θα κ'φάθ'κε ή θα στραβώθ'κε! λέγαν απ' τ' αντικριστά στασίδια οι μετανοούσες, που 'χαν λόγω ηλικίας αποστατήσει.

— Έσχυψε τόσες φορές, μάτια μ', π' όσες μετάνοιες και να κάμ' δε θα φτάσουν ποτέ τα σκυψίματα.

— Ήντα κορδάρεται* τώρα και κ'νιέται σα τ' λατέρνα, με το δαντελένιο, ξένο, μαύρο φ'σάνι τ'ς; Ψυχ'κό τ'ς του 'δωσε η

Σωκράταινα με το π' χήρεψε και δεν το ξανάβαλε. Ούλα τ'ς τέτοια είναι. Πάντα ίκανε σκιά με το καπέλο τ'ς διπλανής.

— Για δε, μάτια μ', για μαντίλες η πρεσβυτέρα. Κρυβόντ' οι μπουμπές με τα μαντίλια;

Το μελισσοβουητό τζιτζίκευε αμέσως όταν κάποιος ξενόημερος* έμπαινε στην εκκλησιά.

— Απ' τ'ς Ταλαρούδαινας το σόι θα 'ναι... Ξανάρχιζαν τα μακρόσυρτα «ψου ψου ψου» και οι διαβουλεύσεις. Δε βλέπ'τε π' δεν εχαιρέτ'σε κανένα; Ευτοί είναι χρόνια σκοτωμένοι αναμεταξύ τους! ψιθύριζε λέξη προς λέξη, σιγανοφωναχτά η μια στ' αυτί της αλλονής και σε κλάσματα δευτερολέπτου το «σου ψου» έφτανε απ' το τελευταίο στασίδι στο πρώτο.

Και οι ψαλτάδες και το εκκλησίασμα είχαν συνηθίσει σ' αυτό το παράξενο ισοβουητό κι η λειτουργία στον Αϊ-Λευτέρη και στον Αϊ-Νικόλα ακουγόνταν αλλιώς από κείνες που γινόντουσαν στις άλλες ενορίες. Κι όπως το βουητό διέφερε από εκκλησιά σ' εκκλησιά, είχε με τον καιρό δημιουργηθεί έν' ασυμβίβαστο ανάμεσα στις ενορίες της Χώρας. Κι έτσι όπως είχαν τα πράγματα, οι ψαλτάδες της μιας ενορίας, εξοικειωμένοι με το ηχητικό υπόβαθρο της δικιάς τους εκκλησιάς, ήταν αδύνατον να φάλλουν στην άλλη. Τα τελευταία χρόνια ειδικά τα μπερδέματα και οι παραφωνίες, στους ήχους και στο ίσο, είχαν αποκλείσει κάθε αρμονική σύμπραξη και συνύπαρξη των ψαλτάδων της Χώρας σε γιορτές πολιούχων αγίων και πανηγύρια, μέχρι που φτάσαν απ' τη Μητρόπολη καινούργιοι ιεροκήρυκες και ξαναεπέβαλαν την απολεσθείσα τάξη. Σ' όλους καχοφάνηκε όταν φέραν απ' την εξαρχία ξένο ψάλτη και παπά στην εκκλησιά τ' Αϊ-Λευτεριού, που 'ταν απ' τις αμετανόητες, μα πιο πολύ στα «σκατοχούλιαρα» και στις «πουρδοσφυρίχτρες», που τώρα γύρευαν να κάμουν με τα μάτια μέσα στην εκκλησιά όσα πριν κάναν με το στόμα τους.

— Αχ, μάτια μ'... Περασμένα μεγαλεία, λέγαν οι πιο απαισιόδοξες.

— Πάλι με χρόνια με καιρούς... συμπλήρωναν οι πιο «σκορδοπυρωμένες», που είχαν πάρει το κολάι* και γύριζαν κι έξω απ' την εκκλησιά τα μάτια τους από συνήθεια, σαν να 'χαν εξοφθαλμία. Για δε καλέ, μάτια μ', που ευτοί ευρήκαν το ίσο τους κι εμείς εχάσαμε το ίσιο μας!

ΤΟ ΞΕΜΑΤΙΑΓΜΑ

— Κατακαρφωμένη* είμαι! Πάω να σκάσω. Άαχ, άναψ' μου 'ρθε! αναστέναξε κι έπιασε το κούτελό της. Δώσε μ' το χεράκι σ', μάτια μ', Άνεστασία μ', ν' ανεβώ το πλατύσκαλο, είπε με την ψυχή στο στόμα η Άννα και κοντοστάθηκε ξεφυσώ- ντας πριν μπει στο σαλό,* όσο έκανε αέρα με τ' άλλο της χέρι.

— Αχ καλέ, Παναΐα μ', ήντα θα γινώ μ' ούλες τ'ς λω- λές που 'χω μπλέξ'; Ποιος θα με σταθεί εμένα άμα λωλαθώ κι εγώ; Ξαναμπίρτα.* Ποιος στραβός σ' είδε πάλι, μωρή; την αποπήρε πικρόχολα και βαριεστησμένα η θεια μου.

Κανείς δεν έλειπε απ' το Κάστρο εκείνο τ' απόγευμα, λες και τα 'χαν από πριν κανονισμένα. Η θεία μου Νίτσα, η Μπα- λαμάρκαινα, η Σωκράταινα, οι Ταμπακοπουλίνες, που 'χαν έρθει για καλοκαίρι απ' την Αλεξάντρεια, η Τελώναινα, η Με- ταλλινούδαινα, η Ζαρμπαλού, ο Αλεκούκος, οι Λωνήδαινες, η Ξενοφωντίδαινα, η Κωλοκακάκαινα, οι Θεωριδαινες, οι Σύρ- μαινες, οι Ψεύταινες, η Βιβίκα η Μαρομαυρού, η Μ'λαρού,* η Φειρία Φειρώ,* οι Προβατούδες, οι Αλαβάναινες.

— Καλ' ήντα μάζωψ' είν' ετούτ' σήμερα; Σε λίγο θα φέρ- νουμε και τα σακμνάκια απ' τα σπίτια μας, όπως στα δώδεκα

Ευαγγέλια τ' Μεγάλη Πέμτ'! είπε και πήρε μια έκφραση σαν να 'φτυνε η Κωλοκακάκαινα.

— Η Άννα είναι ματιαγμένη. Βάλτε τα δυνατά σας, να δούμε τι θα γινούμε, ανακοίνωνε με στραβοματιές στην ομήγυρη η θεια μου, ενώ η Δωροθέαινα σέρβιρε τις σουμάδες.

— Ξαναγέμου.* 'Ηντα 'χει πάλι; Παναϊά μ', πια! Χαρά στο μόμπιλο!* Ξανάπε μες στα δόντια της με το ίδιο ξιτισμένο ύφος η Κωλοκακάκαινα.

— Η κ'τάλα τ'ς κι ούλα τ' άλλα τ'ς,* απάντησαν χορωδικά οι παρακαθήμενες.

— Πάει να φύγει το κεφάλι μ', κοντεύω να τελειώσω κι ας λένε εσείς αναφτυντιές, φυσούσε και ξεφυσούσε η Πικιώναινα. Ξεμετρήστε* με, μωρή, κακοχράχετε,* κι αφήστε τα πολλά τα λόγια.

Με αργές κινήσεις και τινάζοντας τα δάκτυλα και των δυο της χεριών προς τα εμπρός, σαν να 'διωχνε τον αέρα, την πλησίασε πρώτη η Φειρία Φειρώ με ύφος μπασμένης ξεματιάχτρας.

— Σκόρδα τέτοιες του Αχμέτη κι οι απαυτές του Μωχαμέτη, κι αν σε τρώει το σταχτί σου, πάρε ετούτο δω και ξύσου, ολοκλήρωσε δείχνοντας εκ του εγγύθεν και σχεδόν αγγίζοντας τα αποκατοπινά του Αλεκούκου.

— Άααααααα! έβγαλε ένα γυναικωτό τραβηγμένο κράξιμο ο Αλεκούκος με το που άγγιξε τ' αποκατοπινά του η Φειρία Φειρώ και τινάχτηκε απ' τη θέση του τσιρίζοντας. Ανάθεμά σε, μουνιαρό φάντασμα εξωτερικό! και δεν σταμάτησε να το λέει μέχρι το τέλος του ξεματιάγματος, κτυπώντας το ξύλο της κονσόλας, ενώ τινάζονταν και έφτυνε την καρέγκλα του. Ανάθεμά σε, μουνιαρό φάντασμα εξωτερικό, ανάθεμά σε, μουνιαρό, ανάθεμά σε, μουνιαρό φάντασμα εξωτερικό! Φούου-χι, κακοχράχεις, εδώ μου 'ρθε η μυτζηθρίλα* σ'! στάμπαρε τη Φειρία Φειρώ και τις σταγόνες της ιδρωτίλας που τρέχαν απ'

τα γένια και τα μουστάκια της. Δες απάνω για να καταλάβ'ς τι γίνεται από κάτω, έδειξε στο μέσον την πελώρια μακριά φούστα της Φειριάς Φειρώς κι αναστέναξε. Λαγκαδίσιο νερό με κ'βάδες και να το ρίχνεις κι από μακριά, μάτια μ'. Φου φου φου φου! έπιασε με τα δάχτυλα τη μύτη του. Ξορκισμένο στον απήγγανο! Ανάθεμά σε, μουνιαρό φάντασμα εξωτερικό, ανάθεμά σε, μουνιαρό, ανάθεμά σε, μουνιαρό φάντασμα εξωτερικό!

— Σκόρδο μελανό, της χελώνας τα βυζιά, τ' αμπελοκλαδιού το γάλα, συνέχισε η Μ'λαρού, διώχνοντας τον αέρα προς τα πίσω, ενώ όλοι οι υπόλοιποι κρατούσαν το ίσο με ρυθμικά και συνεχόμενα «θπου θπου θπου θπου θπου, θπου θπου θπου θπου θπου».

— Η Τατά, κακοχορνονάχει, μ' ίφαγε πρωί πρωί με τα μάτια τ'ς. «Αθάρμεστα σ',* μέρα δεν έχει περάσ' από πάνω σ' εκατό χρόνια που σε ξέρω! Φτου σ' να μην αμπασκαθείς,* τόσο χρονώ γυναίκα! Θπου, θπου, θπου, θπου, θπου, θπου, θπου!» Δε πρόλαβε να βγει η καλημέρα μ', κι ήρθε μες στο στόμα μ' η σαλιακούρα τ'ς. Οπότεν με δει, απανταλλού* πέφτω και σκοτώνομαι, σταυροκοπήθηκε η Άννα.

— Της μαύρης κότας τα φτερά στη γη να τυναχτούνε, και της κακιάς γειτόνισσας τα μάτια της να βγούνε, είτε με τη σειρά της η Μπαλαμάρκαϊνα τινάζοντας τα χέρια μια προς τη γη και μια προς τον ουρανό.

— Φούχι, φούχι, φούχι,* κι ας τ'ς βάλει κι ο γάϊδαρος ούλο το πράμα που 'χει, επανέλαβαν όλοι μαζί ξορκίζοντας με τα χέρια το κακό προς τα κει που 'πεφτε η Κάτω Βρύση.

— Στ' απάν' απάνω του Τσικνιά* και της Λειβάδας* τα νερά, έκανε προς τα ψηλά κύκλους με το δείκτη τ' αριστερού της χεριού η θεια μου.

— Μακριά από μας κι όπου θέλει ας πας, ξανάφτυναν τον κόρφο τους όλοι μαζί, λες κι ήταν ίδια η ώρα.

— Αμήν, είπε και ξανασταυροκοπήθηκε η Άννα.

— Ανέβα τώρα στο τραπέζι! παρότρυναν όλοι μαζί την Άννα, που δεν έπαυε να λέει.

— Εμένα η μάνα μ' έλεγε άλλα λόγια, μάτια μ', αγιωτ'κά. Ετούτα πρώτ' φορά τ' ακούω.

— Ανέβα στο τραπέζι αν θες να δεις τ'ν υγεία σ'! επανέλαβε επιτακτικά ο Αλεκούκος, επιστρατεύοντας ανεπιτυχώς όλες τις αντρικές του ορμόνες, κι ακούστηκε ίδια κι απαράλλαχτη η φωνή της θειας μου της Ανεστασίας, όταν απευθυνόταν με σικτίρι* στις δούλες της.

— Δηλαδή θέλ'τε να πείτε πως τώρα π' ανέβ'κα θα μ' περάσ'; ρωτούσε καχύποπτα και σχεδόν θυμωμένα πάν' απ' το τραπέζι η Άννα, ενώ άνοιγε πόδια και χέρια για να κρατήσει την ισορροπία της. Α καλέ, Παναΐα μ', ήντα 'ναι ετούτα δω τα πράματα; Ο διάολος με σκούντ'σε, να πά' να πέσω, να γκρεμ'στώ να 'χω χειρότερα; Αχ, για δε, καλέ, σκοτοδίνη μου 'ρθε!

— Από ψηλά να γκρεμιστείς και χαμηλά να πέσεις, να μη βουλώσει ο κώλος σου και δε μπορείς να χέσεις! επανέλαβε με μια φωνή όλος ο σαλός.

— Και τώρα βγάλ' από μέσα σ', όσο πιο δυνατά μπορείς, τρεις φορές, «Είμαι ματιαγμένη, είμαι ματιαγμένη, είμαι ματιαγμένη». Κι όσο το λες, τίναζε και τα χέρια σ', όπως κατεβαίζες* το θερμομέτρο, προς τα κει που πέφτ' η Κουρκουκύλα, για να φύγει μια και καλή το κακό μάτ' π' σε κυνηγά κάθε μέρα, να καταραχυλώσ' και να μη σώσ' ποτέ να ξαναρθεί, είτε διατακτικά η θεια μου.

— Είμαι ματιαγμένη! Είμαι ματιαγμένη! Είμαι ματιαγμένη! φώναζε πάνω απ' το τραπέζι μ' όση δύναμη είχε μέσα της η Άννα.

— Στο πράμα μας! απαντούσε εναλλάξ, ομόφωνα και κοφτά η ομήγυρη, κάνοντας ταυτόχρονα κάθε φορά και την προς

τα εκεί κίνηση με το δεξί χέρι – προς καμιά έκπληξη της Άνας, που συνέχιζε να πιστεύει ότι κι αυτό ακόμα ήταν μέρος του ξεματιάγματος!

ΟΙ ΠΟΡΔΕΣ

Παρότι αριστοκράτισσες, οι Πανωβρυσιώτισσες είχαν μια παράξενη σχέση με τις πορδές. Λόγω των καθολικών, ο γαλλικός τρόπος σκέψης είχε εισχωρήσει και ήταν έντονος στο νησί, αφού σχεδόν όλες μετά το σχολαρχείο έκαναν εσώκλειστες τη Γαλλική Σχολή των Λουτρών,* όπως πολλές άλλες νέες εύπορων οικογενειών και μέσα κι έξω απ' την ελληνική επικράτεια.

— Για τους Γάλλους, το κλάσιμο δημοσίως είν' εντελώς φυσιολογικό, ανακοίνωνε με προσποιητή αφέλεια τα φιλολογικά απογεύματα στο σαλόνι του Κάστρου η θεια μου. Έχω μάλιστα πληροφορίες ότι πριν αεριστούν παίρνουν και τη κατάλληλη πόζα. Κοινώς, τον τουρλώνουν, για να εκφραστώ λαϊκώς, πρόσθετε. Και μου 'χουν πει ότι πολλοί, χάριν γούστου, δίνουν το δείκτη και τον αντίχειρα στο διπλανό τους, προτρέποντάς τον να τους τραβήξει και... άμ' έπος άμ' έργον, με το τράβηγμα, που λειτουργεί σαν ένα είδος αντίστασης, ελευθερώνονται, αεριζόμενοι με περισσότερο θόρυβο. Αντίθετα, το ρέψιμο απαγορεύεται, πρόσθετε με ύφος λογίας, και θεωρείται ίδιον ταπεινής και ευκαταφρόνου καταγωγής.

Και ολοκληρώνοντας το σκεπτικό της, παρέθετε σωρεία προγονικών ρήσεων, που ισχυροποιούσαν το επιχειρημά της: «Βήχω, κλάνω, δεν έχω φόβο να πεθάνω», «Κώλος κλασμένος, γιατρός χεσμένος», «Μάτια κλειστά, κώλος ανοικτός». Και για να θυμίσει και τη μακρινή –αλλά κατ' ευθείαν γραμ-

μήν- βενετσιάνικη καταγωγή της, πρόσθετε μισανοίγοντας τα ρουθούνια της: «Tromba del culo, sanità del corpo». Κι ενώ η ευθυμία που 'χαν προκαλέσει οι πορδές είχε φτάσει στο έπακρον, συνέχιζε:

— Ο ξάδελφος της θειας μου της Μανιώς ήταν μονωδός υψίφωνος και τραγουδούσε ανά τον κόσμο.

Πασίγνωστος ήταν ο θείος Φραγκίσκος στην οικογένεια, τόσο για την εκπληκτική φωνή του όσο και για τις φοβερά δύσσομες πορδές του. Αυτή η δυσσομία ήταν, λέει, ικανή να προκαλέσει λιποθυμικά επεισόδια στους εισπνέοντες ή ακόμα και ασφυξία όταν ο μονωδός έπινε κρύο γάλα.

— Ίμενε, μάτια μ', η μυρωδιά στον αέρα. Τι πατσαβούρες ετ'νάζαν οι δούλεζομ,* έτσ' όπως εκάναν για να βγάλουν τ'ς χεζόμ'γες.* Τι παντζούρια και πόρτες ανοιγοκλείναν για να κάμουν ρεύμα. Τι φλιτ.* Τίφτα! Για μέρες είχαμε τ' πουρδή τ' Φραγκίσκ' μες στα ρ'θούνια μας. Κατιτί σα μπόχα χωνεμένη, π'λες κι είχε κατακαθίς' και ποτίς' τ'ς τοίχοι μας. Καλέ ευτυχώς που 'ταν περαστικός, δε λες, και δε τον είχαμε κάθε μέρα; Αν ήταν απ' τ'ς μόνιμ' στο σαλό, μάτια μ', ίπρεπε απανταλλού να φωνάζουμε το μπαρμπα-Γιακμάκη το Κούκουρα και ν' ασπρίζουμε. Ναι, βουρδουνάρια* και δηλητήρια. Δεν ίφτανε ν' αλλάξ'ς σπít' μα και γειτονιά, υπερέβαλλε η νοστιμόλογη* θεια μου. Δεν είχε πάει, μάτια μ', στ'ς Αραγιώργαινας το γάμο κι είχε καθίς' κιόλας στον ίδιο καναπέ με τ' νύφ' και το γαμπρό; Μέχοι τ'ς καναπέδες τους αναποδογυρίσαν οι χριστιανοί. Άσε π' σακατέψαν στο ξύλο κι εκείνο το γρουσουζ'κο* το ζωντανό, το σκύλο τους, π' νομίζαν πως τα 'χε σερβίρ' σε καμιά γωνιά. Πού να φανταστούν οι αθρώπ'; Στο τέλος, για να μη πει ο κόσμος πως τ'ν αμόλησε η νύφ', π' καθόταν κοντά στο Φραγκίσκο, ανοίξαν νέντα* πόρτες και παράθυρα «να κάμ' ρεύμα» χειμώνα καιρό, και τα βάλαν με το Μπαρά, που 'χε τα ντάμια* τ' απέναντι.

— Απομωρονόταν,* φαίνεται! έπαιρνε μέρος στη συζήτηση κι ο σαλός.

— Εγώ λέω, μάτια μ', πως θα τ' φεύγαν και δε τ' έπαιρνε χαμπάρ'. Γι' αυτό, φαίνεται, αποκεί π' καθόνταν επετιούνταν σα λωλός όξ' απ' τ' μπόρτα. Γιατί ούτε' ευτός δε τ' νταγιαντούσε.*

Κάποτε, κατά τα λεγόμενα πάντα της θειας της της Μανιώς, ο μονωδός θα τραγουδούσε *Ναβουχοδονόσορ* του Βέρντι στην όπερα Φενίτσε της Βενετίας. Θεσ το κρύο γάλα που 'χε πει, θεσ η ταραχή, θεσ το ζόρισμα απ' τις ψηλές νότες του τενόρου, ο Φραγκίσκος καθ' όλη τη διάρκεια του ρόλου του εκφραζόταν με στόμφο και από πάνω και από κάτω. Κάποια στιγμή, σύμφωνα με τις προκαθορισμένες απ' τον σκηνοθέτη κινήσεις, ο χορός έπρεπε να τον πλησιάσει, δημιουργώντας ένα είδος περίγυρου. Αντίθετα, και προς έκπληξη και του κοινού που γνώριζε τη σκηνή, ο χορός όλο και απομακρυνόταν. Μετά το τέλος της παράστασης, στις έντονες παρατηρήσεις και επιπλήξεις του σκηνοθέτη, σύσσωμη η χορωδία ανέκραξε: «Κάποιος χέστηκε στη σκηνή!».

Εκεί τελείωνε το φιλολογικό απόγευμα γύρω απ' τ' αέρια, με τη θεια μου να επισημαίνει εν κατακλείδι ότι οι πρόγονοί της είχαν κλάσει και με τη συνοδεία της φιλαρμονικής της Βενετίας.

Η ΜΑΡΙΟΓΚΑ

Η Μαριόγκα ήταν η τρίτη κόρη της προγιαγιάς μου, της Μαριγώς της Καισαρίνας, και η πιο όμορφη. Ήταν η μόνη απ' όλο το σόι που δεν είχε βγει στραβοκάνα, κι απ' το κάχρι* τους οι άλλες δυο δε δίσταζαν να λεν ακόμα και πως δεν ήταν δικιά τους.

— Δε ξέρω ήντα να πω κι ήντα να π'στέψω, πάντως κανενού δε μοιάζ', έλεγε η θεια μου η Ανεστασία. Πως η μάνα μας τ'ν είχε κάμ' στο κούκισμα* μ' ένα καλόγερο στ' Κλωσσού,* του 'χα ακούσ' κι εγώ που το φουφουρίζαν κι οι πιο παλιές μας δούλες μα δε το π'στεύω. Πρώτον, ήταν ντεμπέλα η μάνα μας και, δεύτερο, τι δ'λειά είχ' εκείνη με το κούκισμα, αφού τα κάναν ούλα οι παραγοιό μας; Εκείνη βαριούνταν να κατεβάσ' το βρακί τ'ς να κατουρήσ'. Σιγά μη του 'χε κατεβασμένο μες στ'ς κ'κιές* τόση ώρα.

Ήταν εκείνοι οι δύσκολοι καιροί, λίγο πριν τη Μικρασιατική καταστροφή, που μέσα σε δυο χρόνια χάσαν και τη μάνα τους και τον πατέρα τους κι ορφάνεψε το Κάστρο. Ούτε μήνας δεν είχε περάσει απ' όταν ο προκομμένος ο μεγάλος τους ο αδελφός, πάνω στο μεθύσι του μ' εκείνες τις «καλές» γυναίκες απ' τον Τριπόταμο,* σκορπούσε στον αέρα τη μισή σιρμαγιά* απ' τα χασάπικα και κάπνιζε την άλλη μισή μπροστά τους για νταηλίκι. Έτσι, οι τρεις απ' τις Καστρωμένες ξυπνήσαν τ' άλλο πρωί πιο αναγκεμένες* και πιο φτωχές κι απ' τις πλύστρες τους.

Στον κάντο* βγήκε ο Αϊ-Φωκάς μαζί με τ' ακρωτηράκι, που 'ταν Ψάρρικα -οικογενειακά τους- από τότε που 'ρθήκαν οι Ρώσοι στο νησί και κτίστηκε η Αγια-Κατερίνα στον Κάμπο.*

— Αχ, τ' Αϊ-Φωκαδάκι μας, βουβοκλαίγαν όλες μαζί οι Καστρωμένες, που 'χαν περάσει όλα τα καλοκαίρια τους εκεί μαζί μ' όλο το σόι.

Αμοίραστο τον είχαν τον Αϊ-Φωκά από κείνα τα χρόνια κι εκεί ανταμώναν τα καλοκαίρια όλοι μαζί. Να, κάτι σαν πανηγυράκι, μονάχα που 'λειπε η εκκλησιά απ' τα κτήματά τους. Ήταν τότε που η Μαριόγκα έδωσε των ομματιών της* και, φοβισμένα κι αγέρωχα μαζί, τους ζήτησε κατιτί απ' το μερδικό της. Να τη φάνε ζωντανή κοντέψαν οι άλλες δυο. Απ' τα μικρά τους χρόνια την είχαν άχτι, απ' το σχολαρχείο,

όταν πήγε και τα 'μπλεξε μ' εκείνο τον Φράγκο* απ' την Περάστρα.* «Σχολειαρόπαιδα και λωλοέρωτες», είχε τολμήσει να πει η θεία τους η Μανιώ τότε και κοντέψαν να τη φάνε κι εκείνη ζωντανή. Όλα κι όλα, μπορεί να 'ταν ανοικτόμουαλες, μα Φράγκοι και Φραγκάκια δε θα μπαίνουν ούτε στο σπίτι τους ούτε στο σόι τους, κτυπούσαν τα πόδια τους και τα χέρια τους έτσι όπως τα 'χαν κτυπήσει και για τον φράγκικο τον Επιτάφιο: Ποτέ δε θα 'βγαине γύρα* μαζί με τους ορθόδοξους! Ποτέ!

— Ποιο μερδικό, μωρή; απαντήσαν μαζί κι οι δυο. Π' αντί να βάλις* κάτω το γκώλο σ' στο κακό π' μας βρήκε, να δούμε τι θα γινούμε, θες και μερδικό!

— Δυο αδελφοί μαλώναν, δυο λωλοί το π'στεύαν, είχε πάει να πει στο ποδέρο* της μάνας τους η θεία Μανιώ.

Μα κοίταξε πώς την κοιτάζαν οι άλλες δυο και δεν τ' άνοιξε το στόμα της. Πίστευε πως θα την άκουγαν οι κόρες της αδελφής της - και για τα χρόνια που 'σερνε στην πλάτη της και για το θαύμα που 'χε κάνει πάνω της ο αϊ-Λευτέρης τελευταία. Ενενήντα χρονών γυναίκα και της ξανάρθε η όραση.

— Θου, Κύριε! λέγαν οι Καστρωμένες όταν της δίναν τη βελόνα να τους περάσει την κλωστή. Ευτή εξεστραβώθ'κε κι εμείς εστραβωθήκαμε! κουνούσαν το κεφάλι κοιτώντας με νόημα λοξά απ' το παράθυρο -σα να τα βάζαν με τον άγιο- την εικόνα του αϊ-Λευτεριού, που 'ταν ζωγραφισμένη κάτ' απ' το καμπαναριό της εκκλησιάς.

Έτσι, η Μαριόγκα, χωρίς πολλά πολλά, χωρίς παρακάλια και χαιρετούρες, μόνο μ' εκείνα τα μαλαματικά που 'χαν μοιράσει όταν έφυγε η μάνα τους, με το που 'μπαινε ο καινούργιος μήνας έπαιρνε απ' τον Πάνορμο,* μαζί με τον Τηνιακό τον ταχυδρόμο, το βαπόρι για τη Σμύρνη.

Θεριά ανήμερα γινήκαν οι άλλες δυο με το που 'φυγε η Μαριόγκα απ' την Τήνο.

— Είδες, μάτια μ', τ' ζαρωμένη; Του 'πε και του 'καμε. Ξένο μπάλωμα, όπως μας τα λέγαν. Καλά π' δε ζουν οι γονιοί μας, να πάρουν τ' μπίκρα και το γκαημό... λέγαν και ξανασκούβαν πάνω απ' τα τελάρα* τους.

Το πονούσαν το Κάστρο οι θειάδες μου γιατί μαζί μ' αυτό πήγαινε ο τουπές κι η καταγωγή τους. Για χρόνια χύσαν τα μάτια τους και ντύσαν με φιλεδένιους περντέδες* όλα τα νιόπαντρα σπίτια της Βαρής και της Απάνω Βρύσης για να το ξεχρεώσουν τότε που 'χε μπει υποθήκη. Γι' αυτό τις αγαπούσαν τις γάτες τους οι Καστρωμένες. Γιατί αυτές, οι μάνες τους, οι γιαγιάδες τους κι οι προγιαγιάδες τους τις είχαν συντροφέψει τα δύσκολα εκείνα χρόνια, όταν χαλούσαν τα γαλανά τους μάτια πάνω στα τελάρα και στα φιστόνια* για να ξεπληρώσουν κακοκεφαλιές που δεν ήταν δικές τους.

Καμιά προσπάθεια δεν κάμαν να την κρατήσουν τη Μαριόγκα στην Τήνο οι άλλες δυο. Βλέπαν το σπίτι και τ' όνομά τους να γκρεμίζεται, κι αν κάτι έμενε να σώσουνε, έπρεπε να της δώσουν μια κλοτσιά και να την πετάξουνε. «Αυτή ήταν καλή να κάμ' και ρεζιλίγια».

Στην Πόλη η βοήθεια θα 'ρχόταν πάλι απ' το παπαδαριό. Ο θείος τους, ο πατριάρχης Αλεξανδρείας, σόι και με τις «Αλόγες», που για χάρη του τις μπλαστρωνόντουσαν* κάθε καλοκαιρι, θα φρόντιζε να 'ναι ανοικτός ο δρόμος της Μαριόγκας μετά απ' το γράμμα που του 'χαν γράψει και υπογράψει σύσωμες οι Καστρωμένες. Η Τήνος αριθμούσε σαράντα συλλόγους από χωριά και Χώρα στην Κωνσταντινούπολη κι άλλες τόσες και παραπάνω συντεχνίες. Τ' όνομα και η υπόληψη που 'χαν από κοινού, όπως έγραφαν στον θείο τους τον πατριάρχη, θα μπορούσε να κινδυνεύσει και εκτός των χωρίων* υδάτων. Επαφίεντο στην Αγιοσύνη του, έχοντας εκείνες πράξει το ανθρωπίνως δυνατόν όσο η Μαριόγκα ήταν ακόμα στ' αμπελοχώραφά τους.

Δεν ήταν μόνο όμορφη η Μαριόγκα μα είχε και το γκελ,* που 'κανε όλες τις πόρτες ν' ανοίγουν στο πέρασμά της. Κι όπως ήταν κι έξυπνη, μπόρεσε και κράτησε τη θέση και τη σειρά της, κι ας λέγαν οι Καστρωμένες πως μόνο το καινούργιο τραμ της Πόλης δεν είχε περάσει από πάνω της.

— Με τ'ς πουρδές βάφουν τ' αυγά; Εμείς γιατί δεν εκάμαμε περιουσίες μα στραβωθήκαμε πάνω στα φιλέ* για να ξεχρεώσουμε; ρωτούσαν κι απαντούσαν μοναχές τους.

Όση αγανάκτηση κι όσες κατάρες είχε ρίξει πάνω στις Φραγκοκαλογριές τόσα χρόνια σώκλειστη στα Λουτρά η Μαριόγκα, τόσες ευχές τους έστελνε τώρα που τα 'βγαζε πέρα μοναχή της. Εκείνα που νόμιζε μαύρα κι άραχνα χρόνια ήταν αυτά που τώρα την κάνανε να στέκεται με το κεφάλι ψηλά και πολλές φορές, ντροπαλά, να καμαρώνει. «Σαν το μαρκούτσι τ' αργιλέ είναι οι γάμπες σου καλέ»: για κείνη το γράφανε και το πρωτοφωνάξανε στους ρωμαίικους τους μαχαλάδες.

Οι άλλες δυο στο Κάστρο, μέρα με τη μέρα, όλο και πιο πολύ γεροντοκοριάζανε. Μεσ στο πένθος από τότε που πέθανε η μάνα τους κι ο πατέρας τους, δεν είχαν μαυροφορέσει μοναχά τις δούλες και τις πλύστρες τους που μένανε στο Κάστρο, μ' ακόμα και τα πιο μικρά απ' τα παιδιά τους. Και θα τα φορούσαν ακόμα τα μαύρα αν δεν είχε δει η Ανεστασία στον ύπνο της αγριεμένη τη μάνα της τη Μαριγώ την Καισαρίνα, με κοντάρια και σκουπόξυλα, να φωνάζει και να ωρούεται πως το σπίτι της είχε γεμίσει κατσαρίδες.

— Αχ, εκατεβάσαν το Κεχροβούνι* στ' Χώρα, παραμιλούσε μέσ' απ' την πλευρέζα της κι η θεια τους η Μανιώ. Πού να γκοντήσ' εδωδανά* να μπει γαμπρός, μάτια μ';

Δε φτάναν τα ζόρια που περνούσανε οι δυο αδερφές και που 'χαν κοντέψει να τις αφήσουν στο δρόμο, γκάστρωνε τώρα κι ο Μοσχωνάς τη δούλα του, «τ' μαυρατζ'γκάνα»,* όπως τη

λέγαν οι Καστρωμένες, κι η Φραγκίσκα, η πιο μεγάλη απ' τις αδερφές, που τον περίμενε δεκαπέντε χρόνια να παντρεύει πρώτα τις αδερφάδες του, βρέθηκε στα τριάντα πέντε της να 'χει για το τίποτα σπαταλήσει αυτή την ομορφιά της, και τ' αδέρφια της την προίκα της.

— Αχ, δεν τα 'καμες καλά, αϊ-Μηναδάκι μ'... έριξε μια ματιά στο εικονοστάσι η θεια μου, χωρίς καν να σταθεί από κάτω.

Πέρασι το 'χε δώσει και της τ' ασημώσανε και λογάριαζε και να το μαλαμοκαπνίσει* φέτος, που τα βάσανά τους μοιάζαν να λιγοστεύανε. Κι όταν μετά από χρόνια διπλοσαρναντάριζε η Φραγκίσκα κι έλεγε το «ναι» στον πλούσιο χρηματιστή που θα την έπαιρνε μακριά απ' την Τήνο και τα προβλήματα, τα 'πε κι αυτή στον αϊ-Μηνά - κι ας τον ευλαβόντανε.

— Να κάμουμ' ένα παιδάκι, Χρήστο μου, είχε πει στον εξηντάρη χρηματιστή.

— Οι μεγάλοι άνθρωποι δεν κάνουν παιδιά. Τους τα κάνουν οι άλλοι, είχε απαντήσει εκείνος.

— Δεν τα 'καμες καλά, αϊ-Μηναδάκι μ', δεν τα 'καμες καλά... παραμιλούσε κι εκείνη.

Παντρεμένη μ' ανάγγιχτη έζησε η μεγάλη αδελφή της θειας μου. Κι όταν μετά από χρόνια το 'φερ' η συζήτηση, είδα μες στα γέρικα γαλανά μάτια της Μαριόγκας, τουλάχιστον γι' αυτή της την αδελφή, τη συγχώρηση.

— Δε θα μπορούσ' ο χριστιανός... έλεγε για τον γαμπρό της η θεια μου, που πριν την Κατοχή τής είχε δώσει εκατό χιλιάρικα - «χρυσά λεπτά», όπως τα 'λεγε εκείνη - μόν' και μόν' για να την κρατήσει μακριά τους.

'Όλο το νησί θα μπορούσε να 'χε αγοράσει τότε μ' εκείνα τα λεπτά. Μέσα σ' ένα ψυγείο από κείνα τα παλιά του πάγου, που 'χε κάνει ντουλάπι, απείραχτα τα βρήκα μετά από χρόνια μαζί με κάτι ρούβλια, όταν πια εκείνη δεν υπήρχε.

— Καπνός τ' καπνού, μάτια μ', είχε πει όταν γινήκαν στούκας* και χαθήκαν τα λεπτά, κάνοντας ένα γρήγορο απολογισμό, με τα μάτια μισοκλεισμένα, σ' όλα αυτά που 'χε χάσει για κείνα τα εκατό χιλιάδικα. Αχ, αϊ-Μηναδάκι μ'! Αχ, αϊ-Μηναδάκι μ'!

Αραιά και πού κι αποκεί που δεν το περιμέναν, όλο και κάποιος βρισκόταν κι η Μαριόγκα, που ποτέ δεν απάντησε ούτε στα δικά τους τα γράμματα ούτε σ' εκείνα που 'ρχόντουσαν απ' το Φανάρι, ξανάμπαινε στις συζητήσεις τους.

— Για όμορφ' ήταν κι αποδώ, δεν εγίνηκε στην Μπόλη! απαντήσαν κι οι δυο με ασπεντού* στους Καλουμεναίους όταν τους είπαν στα ρωμαίικα πως όπου πατούσε φουσούσε.

Όσο περνούσε ο καιρός, το κάχρι τους για κείνη, που 'χε τολμήσει όσα αυτές στα σώψυχά τους μόνο είχαν φανταστεί κι εκεί τα 'χαν αφήσει ανομολόγητα, καταλάγιαζε. Κι ενώ ήταν ακόμα στα σακιά τα πλούσια τα προξενιά κι όλα δείχναν πως θα 'χαν καλή κατάληξη, η μεγάλη αδελφή, η Φραγκίσκα, όλο και το 'χε βάρος στην ψυχή της πριν φύγει απ' το Κάστρο, κάτι να κάμει μπας και ξαναμονοιάζαν μεταξύ τους. Όχι σαν κι εκείνα τα πρώτα, τα βουβά τα γράμματα, που χίλιες φορές καλύτερα να μην τα 'χαν στείλει. Στη θέση της, ούτ' εκείνη θα 'χε απαντήσει. Όταν οι δούλες τους κάναν σαββατιανά,* κρυφά απ' την αδελφή της την Ανεστασία είχε κάτσει τελευταία κι είχε βρει όλες εκείνες τις παλιές φωτογραφίες που 'ταν κι οι τρεις μαζί. Η Μαριόγκα μικρή κι αυτές από πίσω της, μικρομέγALES από τότε, σαν κάτι να θέλαν να παραστήσουνε. Ναι. Θα διάλεγε μια κι από πίσω θα 'γραφε λόγια πονετικά από μοναχιά της, χωρίς ν' ανακατέφει την ξινίλα της άλλης της αδερφής.

Έψαχν' από καιρό να θυμηθεί κάτι όμορφο που 'χανε ζήσει μαζί, που να μπορέσει να την ταρακουνήσει. Μα ή είχε μεγα-

λώσει κι είχε φυράνει* το μυαλό της ή τέτοιο πράγμα δεν είχε ποτέ συμβεί. Έφαχνε να θυμηθεί το πρόσωπο της μικρής της αδελφής μέσα σ' εκείνο το σαλό με τους σκεπασμένους καθρέφτες, όταν πρώτος είχε φύγει ο μπαμπάς της και μετά από δυο χρόνια η μάνα της. Να πιάσει για μια στιγμή θλιμμένη εκείνη τη μορφή, που μόνο το φευγικό είχε από τότε χαραγμένο πάνω της. Να βρει κάποιον που πόνεσε και της έλειψε από κείνο το κρύο ψηλοτάβανο σπίτι, κάτι που θα της έγραφε στο πίσω μέρος της φωτογραφίας, που -έστω και με τη σκέψη- θα την ξανάφερνε για λίγο προς τα πίσω. Είχε αλήθεια μείνει είκοσι χρόνια μαζί τους η Μαριόγκα ή μπας και τα 'χε κάμει όλα το μυαλό τους; Ξαναγύριζε πίσω και γι' ακόμα μια φορά έριχνε όλα τα βάρη στη μάνα της και στο σόι της. Πλούσιες κι ακριβές* ήταν οι Καισαρίνες. Αν αφήναν ανοικτά τα βαρέλια, τα κρασιά και τα λάδια τους, όπως λέγαν οι χωριανοί, θα τρέχαν απ' το χωριό ως τη Χώρα. Κι όσο τα σκεφτόταν αυτά, όλο και πιο πολύ εκείνα τα Μαράντα* ξαναρχόντουσαν στο νου της, λες κι εκεί 'χαν σταματήσει τα παιδικά της χρόνια. Καιρό παραφύλαζε, κι όποτ' έβρισκε την κουζίνα αφύλακτη, κατέβαζε απ' το ράφι τη μεγάλη γυάλα με τα νεραντζάκια κι έπαιρνε κάθε μέρα από ένα και το 'κρυβε σ' έν' άλλο μπράτο* μες στο μπουρό,* για όταν θα πήγαινε με τις φιλενάδες της στην Αγια-Τριάδα τη Γύρλα να μαραντίσουν.* Αν τα 'παιρνε όλα μαζί, μπορεί και να το 'πιανε τ' αετίσιο το μάτι της μάνας της. Κι εκεί που 'χε πιστέψει πως τα κατάφερε, την ώρα που 'βγαζ' απ' το βάζο το τελευταίο νεραντζάκι, την έπιασε στα πράσα η Καισαρίνα, που όχι μόνο βρήκε πού 'χε κρύψει τα υπόλοιπα και της τα πήρε, μα την είχ' όλο το καλοκαίρι κλειστή μες στο λαλάπιτο,* με τις φιλενάδες της που πηγαίνουν για μπάνιο κάθε μεσημέρι να της κτυπούν συνηματικά όλες μαζί τα ξύλινα τσόκαρα στο πλακόστρωτο της Βαρής. Από κατιτί έφερε η

καθεμιά και μαζί μ' ένα ξεκουτιασμένο λωλοκαλόγερο που 'χε τότε το μοναστήρι, που τον ταΐζαν σαν να 'ταν μωρό και τον πειράζαν όπως θα κάναν με τις κούκλες τους, παιζογλαντίζανε.*

— 'Όσ' ακόμα ήμασταν παλιομ'κρές, ευτές ήταν οι έννοιες μας... παραμιλούσε και κουνούσε το κεφάλι της με νοσταλγία η Φραγκίσκα, ξαναφέροντας στο νου της εκείνα τα χρόνια.

Σκληρή κι αγέλαστη γυναίκα η μάνα τους, απ' αυτήν πήραν τ' αδέλφια της και γινήκαν βλαστημιάρηδες κι αγριάνθρωποι, σκεφτόταν. Και σαν να ξύπνησε από λήθαργο εκείνη τη στιγμή:

— Αχ, αγιά μ' Τριάδα μ', αναστέναξε, απ' αλλού ως αλλού εβρέθ'κα! και ξαναγύρισε στο τελάρo της.

Χίλιες φορές καλύτερα να 'χε πέσει πάνω στα κεφάλια τους το καμπαναριό του Ταξιαρχιού κείνο τ' απόγευμα, όταν ο παπα-Μπακαλιάρος με τις Καμπανούδαινες ήρθαν για επίσκεψη, παρ' αυτά π' ακούσανε να βγαίνουν απ' τα στόματά τους. Η Μαριόγκα είχε παντρευτεί με Τούρκο π' αλλαξοπίστησε για το χατίρι της, χωρίς αυτή καν να το ζητήσει. Μόνος του είχε πάει στον Αϊ-Γιώργη στο Φανάρι και βαφτίστηκε, κι οι γάμοι είχαν γίνει στον Αϊ-Κωνσταντίνο στο Ταρλάμπασι. Από Σινάν, ο Τούρκος είχε γίνει Στέφανος. Θα τον φωνάζαν Στεφάν, που κοντόμοιαζε με το δικό του και που μπορεί κουτσά στραβά να το κατάπιναν κι οι Τουρκάλες του σογιού, που 'καναν σαν να 'χε ξαναμπει ο ελληνικός στρατός στην Πόλη. Ποτέ δεν τον φώναξε Στεφάν τον άντρα της η Μαριόγκα και, στα εξήντα χρόνια που 'ζησαν μαζί, είχε επιβάλει σ' όλους με τον τρόπο της να τον λεν με το κανονικό τ' όνομά του.

— Κουρουφέξαλα! είχαν πει αμέσως κι οι δυο αδελφές, που από κείνη τη στιγμή κάναν σαν να 'χε μπει ο διάλογος μέσα τους.

Τι κι αν έχασ' ο παπα-Μπακαλιάρος την υπομονή του και τους τα 'πε όξ' απ' τα δόντια όταν τις είδε να κάνουν σαν τις λωλές; Τι κι αν τους λέγαν όλοι μαζί πως ο Τούρκος ήταν πα-

ραλής* και πως τον πετάξαν από το πατρικό του με τα σκατόφτυα* για την «γκιαούρισσα»;* Πως όχι μόνο δεν είχε την ανάγκη τους, αλλά αυτές μπορεί κάποια στιγμή και να 'χανε τη δική του; Τίποτα αυτές. Εκείνες, π' όλα τους τα χρόνια δεν κάναν άλλο παρά να φωνάζουν τον Φράγκο «αλλόθρησκο», τώρα βλέπαν τον Τούρκο να 'ρχεται -Κύριε των δυνάμεων!- ολοζώντανο και σαρικοφορεμένο στο πλατύσκαλο του Κάστρου, που ακόμα καλά καλά δεν είχαν ξεπληρώσει, μαζί με τα τουρκοσυγγενολόγια του, που άθελά τους συγγενέφανε. Αυτές την είχαν φάει την μπόρα, αυτές το ξεχρεώσανε, και τώρα θα 'ρχόντουσαν οι τουρκόσποροι να θρονιαστούνε ήσυχου κι αναπαμένοι; Να λοιπόν γιατί δεν απαντούσε στα γράμματά τους η «σκορδούλα». Να γιατί 'χε ρίξει μαύρη πέτρα πίσω της: για να γυρίσει μια μέρα πίσω δυνατή και να εκδικηθεί.

— Δεν είδες τι γίνεται στο κόσμο; είχε πει στον προεστό η Ανεστασία, που 'ταν καπάτσα* και πειστικιά χωρίς να 'ναι γλυκόστομη.

Ήταν τότε, λίγο μετά τη Μικρασιατική καταστροφή, που 'χαν έρθει τα πάνω κάτω· τότε με τις ανταλλαγές, που 'χαν γίνει δούλες οι κυρίες και κυρίες οι δούλες. Π' όλα σχεδόν τα κιτάπια* είχαν καεί κι ήσουνά ό,τ' ήθελες κι ό,τι δήλωνες. Ήταν εκείνα τα χρόνια, όταν μπορέσαν και σβήσαν τ' όνομα της Μαριόγκας απ' τα ορθόδοξα κιτάπια της Μητρόπολης και, μαζί με κάνα δυο άλλες μουτζούρες, όπου φαινόταν το πέρασμά της αυτά τα είκοσι χρόνια, κατάφεραν και βγάλαν τη Μαριόγκα απ' το Κάστρο κι απ' τη ζωή τους.

— Θα 'ταν καμιά διπλοεγγραφή, είχε πει ο καινούργιος γραφιάς, που δεν ήταν μιλημένος, όταν καθαρογράφαν τα μouxλιασμένα κιτάπια της Χώρας.

— Μπα, είχ' απαντήσει ο άλλος. Παλιά, όταν πέθαιν' ένα παιδί, πάνω στους εννιά μήνες γεννιούνταν τ' άλλο και με το

ίδιο όνομα. Πού καιροί για ξεχωρίσματα; Εδώ, φαίνεται, είχαν γράψει και τα δυο και μουτζουρώσαν αυτό που 'φυγε πρώτο, είπε και του 'δειξε και κάνα δυο άλλες τέτοιες μουτζούρες πιο κάτω για του λόγου το αληθές.

— Ε, όχι και να 'μαστουν εμείς π' ξαναφέραμε τ'ς Τούρκοι στο ντόπο μας! έλεγε με χείλια που τρέμανε η Ανεστασία στη Φραγκίσκα. Τώρα εγίνηκα εγώ η κακιά κι εσείς ούλες οι καλές. Αντί να κάν'τε το σταυρό σας π' τα κατάρφερα, έχετε να πείτε κι από πάνω. 'Πρεπε να σας έχω αφήσ' μοναχές σας, να δείτε τ' κώλου σας τ'ν τρύπα, έλεγε ξενεγκασμένη* για τα πισωγυρίσματα της αδελφής της και της θειας της της Μανιώσ.

— Μωρ' τα καλά τ' Τούρκ' τα θέλαν! Να 'ρθ' εδώ ο Τούρκος να πάρ' τα δ'κά τους τα καλά δεν εθέλαν! Πώς τα κάμαν, πώς τα ράναν,* κι επειδή σκίσαν δυο χαρτιά θαρρούν πως βγάλαν και τ' ντροπή από πάνω τους; παραμιλούσε μοναχιά της, σαν να τα 'χανε, η θεία Μανιώ στο δωμάτιο με τις εικόνες, μπερδεύοντας τις έννοιες της με την προσευχή της.

Νέα της Μαριόγκας οι δυο αδελφές δεν ξαναπήρανε. 'Οχι επειδή δε 'ρχόντουσαν, μα γιατί εκείνες δε θέλανε να τ' ακούσουνε, και το 'χαν δώσει και σ' όλους να το καταλάβουνε.

— Χαρά στο κάχρι τους, μάτια μ'! λέγαν οι υπόλοιπες Καστρωμένες, που στην ουσία καλά καλά ποτέ δε μάθαν τι είχε γίνει.

'Ο,τι έμπαινε στο Κάστρο ήταν από κλεμμένα μισόλογα, που 'πρεπε μετά, ανάλογα και με τη διάθεση της στιγμής, να συναρμολογήσουνε. Είχε, λέει, γίνει ζάπλουτη η Μαριόγκα, που βόηθησε τον άντρα της και μετά το γάμο βοϊβόντεψε.* Παιδιά, όπως κι οι άλλες δυο, δεν είχε κάνει — «Ευλογημένος ο Ύψιστος!» λέγαν όλες μαζί οι Καστρωμένες κάνοντας μεγάλους σταυρούς. Μια μόνο φορά είχε μείνει έγκυος και το παιδί είχε πεθάνει στη γέννα. Άλλα όμως ακουγόντουσαν στα καλά τα

σπίτια της Πόλης για τη Μαριόγκα και το σόι του Τούρκου, που 'χαν ξαναμονοιάσει, κι άλλα σιγοφιθύριζαν από πίσω τους Τούρκοι και Ρωμιοί.* Το μωρό της Μαριόγκας, που 'χαν φάει τα λυσσακά τους οι δυο αδελφές του Τούρκου να μην το γεννήσει στο ρωμαίικο το νοσοκομείο, δεν είχε πεθάνει στη γέννα. Τα 'χαν κανονίσει με τα σινάφια τους οι δυο Τουρκάλες και τ' αλλάξανε, με το που γέννησε, μ' έν' άλλο πεθαμένο, που 'ταν γεμάτος ο κόσμος τότε. Αυτό δείξανε στη Μαριόγκα, κι αποδέχτηκε τη μοίρα της. Με δυο μέρες διαφορά είχαν γεννήσει με την κουριάδα της, την πιο μικρή του Τούρκου την αδελφή. Δίδυμα είχε κάνει εκείνη, κι όποιος τα 'βλεπε έκοβε το κεφάλι του πως δεν τα 'χε κάνει η ίδια μάνα.

— Έπρεπε να τη βλέπατε τη Μαριόγκα τότε που 'φτασε στην Πόλη, και τότε θα τα λέγατε καλά! λέγαν οι Ρωμιές όταν άκουγαν πως η μια απ' τις δίδυμες, η Εσρά, ήταν ολόφτυστη τη μια γιαγιά του Τούρκου, την Τουρκομακεδόνισσα απ' τη Δοϊράνη.

Ντόρος είχε γίνει στην Πόλη, π' όταν τρέχαν τα κουτσομπολιά γινόταν πιο μικρή κι απ' το πιο μικρό χωριό. Μοναχά η Μαριόγκα έμοιαζε σαν τίποτα να μην είχε καταλάβει αυτή, που μόνο όταν ανοίξανε τη διαθήκη της και τ' άφηνε όλα στην Εσρά, καταλάβανε πως όλα τα 'ξερε κι όλα τα σκέπαζε.

Ξελωλαμένος όπως ήταν ο αδελφός τους με τη Ρωμιά, που 'ταν λιγόλογη και σούτου μούτου,* όχι μόνο το παιδί της μα κι αυτές στο τέλος θα τις βάφτιζε. Είχε τον τρόπο της αυτή!

— Κακές γυναίκες οι Τουρκάλες! έλεγε κι η Μαριόγκα, που πρόσεχε ό,τι έβγαινε απ' το στόμα της. Διαλογουναίκες! Όλους τους πολέμους αυτές τους κάνανε. Οι Τούρκοι είναι καλοί άνθρωποι.

Γριά τη γνώρισα εγώ τη Μαριόγκα, όταν, στα δεκατέσσερά μου, οι καινούργιες μαζί με τις παλιές Καστρομένες μ'

έστειλαν να συντροφέψω μια αναγκεμένη συγγένισά τους στην Κωνσταντινούπολη. Ήταν ακόμα εκεί οι Καμπανούδαινες κι ο γεροπαπα-Μπακαλιάρος. Σ' αυτούς μ' εμπιστευτήκανε κι αυτοί θα με δρομολογούσανε, που 'τανε κωλομέρια δυο με τη Μαριόγκα. Δεκαοκτώ μήνες έμεινα μαζί της στην Πόλη. Κατάλαβε αμέσως πως εγώ δεν είχα καταλάβει τι είχε το παλιό μαζί με το καινούργιο Κάστρο σχεδιάσει. Ακόμα μια φορά είχαν πάει να την ξεγελάσουν οι Καστρωμένες και κάπου το 'χαν καταφέρει.

— Παιδί τ'ς να 'ταν, ετσεδά* δε θα τσου 'μοιαζε! λέγαν μες στο στόμα τους, σαν να φοβόντουσαν ν' ακούσουν και τα ίδια τους τα λόγια.

Έτσι ένωσα κι εγώ όταν για πρώτη φορά τα -απ' την ίδια φωτιά- γαλανά μας μάτια κοιταχτήκανε.

Και γριά που 'τανε, η Μαριόγκα δεν την είχε χάσει εκείνη την αρχοντιά, που όλο κι είχε κάτι απ' το Κάστρο, και την κουβαλούσε παντού όπου κι αν πήγαινε.

— Τι τα 'θελα η γριά γκιόσα τα μαλαματικά; είχε πει όταν, έξω απ' το σπίτι της, της τραβήξαν το χοντρό χρυσό βραχιόλι απ' το χέρι της κι όπως την πετάξανε χάμω παραλίγο να την ξεμερδίσουνε.* Τι τα 'θελα η απτάλισσα* τα τιμαλφή μες στη φτωχολογιά; Ξανάλεγε όσο ακόμα ήταν πεσμένη στο χώμα κι έβαζε τα δυνατά της για να σηκωθεί, πρώτα με τα τέσσερα. Α, που να σας κόψει χάρος! βγήκε απ' τα συγκαλά της και δάκρυσε -εκείνη, που τα δάκρυα τα 'χε δύσκολα κι ακριβά- όταν είδε πως, μες στο μπαλεκτιό,* της είχαν βγάλει απ' το δάκτυλο και τη ροζέτα* της μάνας της.

— Τα δακτυλίδια τα πήραν Μαριόγκα, μα τα δάκτυλα μείναν στη θέση τους, της είχε πει και τη χάιδεψε ο παπάς όταν, κλαμένη και μες στις μελανιές, έπαιρνε μι' ανάσα μες στον Αϊ-Κωνσταντίνο στο Ταρλάμπασι και του τα 'λεγε.

Είχε πολλά πάρε δώσε και με Τούρκους και με Ρωμιούς, κι αν δεν την ήξερες καλά, μπορεί να την έλεγες και φιλότουρκη. Έλεγε ό,τ' ήθελε να πει κι ήταν ίδια η «γλυκόστομη» η αδελφή της η Ανεστασία, που δε χαριζόταν ούτε στον Θεό ούτε στον διάολο.

— Τα κάμαμε κι εμείς τα δικά μας, μπρε! έλεγε κι έκανε και «σους» με το δάκτυλο.

Κι άμα επέμενε ο απέναντι, τ' άκουγε κι απ' την άλλη, αν είχε μάθει να τα ξέρει μοναχά απ' τη μια πλευρά.

— Χάιδεφέ τα, μπρε, ντουρλούντισέ* τα, πες τους το γλυκό το λόγο! μου 'λεγε όταν περνούσαμε μέσ' απ' τα στενά δρομάκια στο Ταρλάμπασι, εκεί που 'ταν κάποτε όλος ο ελληνικός ο μαχαλάς, όταν τύχαινε και συναντούσαμε καμιά γάτα ή κάνα* σκύλο αδέσποτο. Ρωμιοί σαν κι εμάς είναι, μπρε, δικοί μας. Αυτοί μοναχά μείναν όταν φύγαν οι άλλοι. Τζανέμ μπενίμ...* έλεγε και τα χάιδευε, και με τα χέρια και με τα μάτια της. Χάιδεφέ τα, μπρε! με σκουντούσε και ξανάνιωθα το χέρι της θειας μου της Ανεστασίας. Δε βλέπεις με τι λαχτάρα μας βλέπουνε; Μας νιώθουνε τα ζωντανά! κι άδειαζε τις τσάντες της μ' ό,τι καλό είχε πάρει απ' το σπίτι της γι' αυτά.

Κάθε Παρασκευή –η ώρα άλλαζε πάντα κάθε φορά, «Γριά γυναίκα είμαι, μπρε», μου 'λεγε, «άσε με για! Πρώτα να ξεμερωθώ και βλέπουμε...»– σταματούσ' η άμαξα έξω απ' την πόρτα της, μας πήγαινε στο λιμάνι στο Καμπατάς και παίρναμε το καραβάκι για την Πρίγκηπο. Εκεί, μες στα πεύκα, στα Ουσουλτζογλείκα, έμενε μια φιλενάδα της Ρωμιά, κι από χρόνια εκεί περνούσε τα Σαββατοκύριακα. Μες στο μεγάλο σαλόνι της κυρα-Βασιλικής της Ουσουλτζογλίνας, αργά και πού, μαζευόντουσαν και κάνανε βραδιές μ' όργανα και τραγούδια. Ήταν δυο βδομάδες πριν φύγω απ' την Κωνσταντινούπολη. Η Μαριόγκα μ' είχε συνηθίσει κι εγώ είχα συνηθίσει εκείνη. Τα πράγ-

ματα είχαν γίνει επικίνδυνα, τουλάχιστον έτσι τα βλέπαν αυτοί που μ' είχαν στείλει κι ακόμ' αποφάσιζαν για μένα.

— Αν δε γυρίσ' τώρα πίσω ο εμ'κρός, ξεγράψτε τον! Ευτή 'ναι μάλιστα! Το λώλανε το παιδί κι ούτε να μας δει δε θα θέλει. Πολύ θέλει να το τουρκέψ'; λέγαν οι Καστρωμένες κι αγριοκοιταζόντουσαν σαν να 'ριχνε ευθύνες η μια στην άλλη.

Ήταν τόσο όμορφα εκείνο τ' απόγευμα στην Πρίγκηπο που κι οι άπιστοι «κάποιος Θεός ή άγιος έβαλε το χεράκι του» θα λέγανε. Τούρκοι, Ρωμιοί κι Αρμένηδες, μ' ούτια και σαντούρια και με γλυκές φωνές, ζούσαν ξανά μες στους παλιούς ρυθμούς την Πόλη, έτσι όπως την είχαν γνωρίσει και τη θυμόντουσαν. Πολλά τέτοια είχαν ξαναγίνει, μα σαν το σημερινό ποτέ. Το 'πε κι η Μαριόγκα και το 'γραψε και σ' ένα χαρτάκι, που το βρήκα και το κράτησα. Λες κι όλα από καιρό μαζί ήταν μιλημένα. Σε κάθε τραγούδι —«κι όποιος δε θέλει ας μην πιστέψει», έτσ' έγραφε η Μαριόγκα στο χαρτάκι της— απ' τα δέντρα του κοντινού τού δάσους, τα πουλιά τιτίβιζαν μαζί στον ίδιο το ρυθμό, σε μια ύστατη προσπάθεια θεϊκή να μιμηθούν ακόμα και τον ήχο. Ήταν το πλησίασμα ανάμεσα σ' αυτά που δε μοιάζανε, που 'χαν προσπαθήσει να μοιάξουνε και τα 'χαν καταφέρει. Τίποτα δεν έλεγε κανείς κείνο τ' απόγευμα, μόν' κάπου κάπου κοίταζε ο ένας τον άλλον, σίγουρος πως αυτό που 'νιωθε, μόνο αν ήσουν εκεί, εκείνη τη στιγμή, μπορούσες να το νιώσεις.

Δεκαοκτώ μήνες είχαν περάσει από τότε που πάτησα το πόδι μου στην Κωνσταντινούπολη κι η Μαριόγκα σε μια πρόχειρη διαθήκη της μ' άφηνε το μερδικό της στο Κάστρο. Βιαζόταν για πρώτη φορά να μάθει τι άλλο υπήρχε στη μερίδα της, να μου τ' αφήσει κι αυτό. Ήταν το πρώτο γράμμα που θα 'στελνε στην Τήνο μετά από εξήντα πέντε χρόνια, για να πάρει την απάντηση πως ούτε τ' όνομά της ούτε η μερίδα της ήταν γραμμένα πουθενά. Ούτε στα ρωμαίικα ούτε στα φρά-

γκικα κιτάπια του νησιού. Της γράψαν μάλιστα πως ήταν Τή-
νος εκεί και πως είχε κι άλλο νησί σχεδόν με το ίδιο όνομα,
«Τήλος», που μοναχά ένα γράμμα άλλαζε. Όπως πάντα σιω-
πηλή, βρήκε ακόμα καιρό να πάει αμέσως στο ταπού* και να
μου γράψει το σπίτι στο Ταρλάμπασι, που 'ταν κατάδικό της,
κληρονομιά από μια γριά Αρμένισσα που 'χε κοιτάξει και της
τ' άφησε, και να αφήσει ευχή και κατάρα να μην τη θάψουν
στο ρωμαίικο το νεκροταφείο μα κοντά στον άντρα της, στο
Καρατζά Αχμέτ, στο Κατίκιοϊ.

— Η ταραχή που 'χω δε λέγετ', Ανεστασία μ'! έλεγε κείνο
το πρωί στη θεια μου η Μπαλαμάρκαινα, η αλαφροϊσκιωτη.
'Όνειρο ήταν, Ανεστασία μάτια μ', μα ήταν σα να μην ήταν.
Ακόμα τρέμομαι. Σα να 'μουν, λέει, στο γιαλό κι ήταν γραμ-
μή ούλοι οι ψαράδες και με σαΐτες* μαντέρναν τα δίκτυα τους.
Μεσ στ' μέσ' καθ'σμένος στ' δέστρα με σ'κωμένα τα φρύδια τ'
ήταν ο γερο-Κ'κκής, χρόνι' αποθαμένος, που 'χε παραμερίσ'
τα δίκτυα και μαντάρ'ζε ένα σεντόνι. «Μα ήντα κίνις* εκεί,
γερο-Κ'κκής;» του 'πα π' τον είχα θάρρος. «Αλλωνών μ'σές
δ'λειές συνεφέρνω», είπε και σήκωσε τα μάτια τ' απάνω μ'.
«Ήρθε χτες η Μαριόγκα, Ελένη μ', μα δεν τ'ς τα κάμαν καλά
στην Μπόλη», γύρ'σε και μου 'πε. «Κοίτα κατάστασ', κοίτα
πράματα», και μου 'δειξε το σεντόνι π' μαντάρ'ζε και που 'χε
μια μεγάλη τρύπα στ' μέσ'. «Στην Μπόλη τα σεντόνια κι εδώ
τα μανταρίσματα. Απ' το πρωί, μάτια μ', το μπαλώνουμε και
μπαλωμό δεν έχει», είπε τελειώνοντας η Μπαλαμάρκαινα και
σταυροκοπήθηκε μπροστά στη θεια μου.

— Όνειρα φαντάσματα, κωλοξεσκεπάσματα, Ελένη! απά-
ντησ' εκείνη με χείλια και σαγόνια που τρέμανε, χωρίς να κα-
ταφέρνει να κρύψει την ταραχή της.

Τ' αϊ-Μηνά π', όπως κάθε χρόνο, είχαν έρθει οι Καλουμε-
ναίοι απ' την Πόλη να πανηγυρίσουν την εκκλησιά τους που

’ταν πατρογονική, ο γερο-Καλούμενος πήγε και βρήκε τη θεια μου.

— Πρωί πρωί, λες και μ’ το χρώσταγε, ήρθε να μ’ φέρ’ το μουσντέ...* θα ’λεγε και θα ξανάλεγε εκείνη χωρίς σταματημό όλη μέρα μέσα στον άδειο σαλό, λες κι είχε πάρει φόρα η γλώσσα της και δεν μπορούσε να την κουμαντάρει, με το που ’κλεισε η πόρτα πίσω απ’ τον Καλούμενο.

Η Μαριόγκα είχε πεθάνει στις 12 Ιουλίου, την ίδια μέρα που ’χε γεννηθεί. Την είχαν θάψει στο τούρκικο νεκροταφείο χωρίς φέρετρο. Είχε αφήσει γραμμένο να τη βάλουν στη γη με τ’ άσπρο σεντόνι, όπως κάναν στην πατρίδα της την Τήνο. Μόνο που το λεπτό λινό σεντόνι δεν άντεξε το βάρος της, τρύπησ’ όπως την κατεβάζανε, κι η Μαριόγκα έφυγε με τρύπιο σάβανο για τον άλλο κόσμο.

’Όταν πέθανε η θεια μου η Ανεστασία, ανάμεσα σ’ όλα εκείνα που μες στη διαθήκη της είχε αφήσει για μένα ήταν κι η εικόνα της Ζωοδόχου Πηγής με τα κανατάκια.*

Από πίσω η μάνα της, η Μαριγώ η Καισαρίνα, είχε γράψει με τη σειρά τα ονόματα των παιδιών της. Κοντά στο τέλος και μ’ έντονα μαύρα γράμματα, λες κι είχε αλλάξει την τελευταία στιγμή κοντυλοφόρο, ήταν γραμμένο: «Μαριόγκα Ψάρρου, 12 Ιουλίου 1901».

ΤΟ Π’ΤΑΝΑΠΙΟ

— Α, π’ να τ’ς κόψ’ χάρος τ’ς ουρουσπούδες,* που παν και βγάζουν τα μάτια τους μες στα μάτια τ’ς εκκλησιάς! βγάζαν τ’ άχτι τους μες στη μέση του δρόμου «πανούδες» και «κ’τά-λες», «ξόμπλια», «φαρμακίτρες» και «σκουλιόπετρες», νεω-